

TKO ČEKA, TAJ I DOČEKA VRIJEDAN RJEČNIK MEĐIMURSKIH – SVETOMARSKIH – FRAZEMA I POSLOVICA

(Frančić, Anđela; Menac-Mihalić, Mira. 2020. *Rječnik frazema i poslovice međimurskoga govora Svete Marije. Kaj? Storijska Kanižaj!* Knjigra. Zagreb. 400 str.)

Veće hrvatske dijalektne frazeološke rječnike *m^uògļi bȳ prębròjtȳ na pȳstę (jęnę ròkę)*. Zato sam *bròjil dnęvę* kad ću moći *na bòbęń dătȳ* da sad i međimursko naselje Sveta Marija ima frazeološki rječnik.

Vęć ĩ vròpcȳ na kròvò znòdò da su Anđela Frančić i Mira Menac-Mihalić *v^lęrnę kaj čmęļę*. Znajući što podrazumijeva izrada rječnika (nemoguće ga je sastaviti *na xò-rùk*), *zasùkaļę sò sȳ ròkòvę* i *xitȳļę sò sę na p^uòsęl*. Istraživanje je provedeno u sklopu projekta *Lingvistička geografija Hrvatske u europskome okružju (LinGeH)* [br. HRZZ 3688], koji pri HAZU-u financira HRZZ. Možemo pretpostaviti da *sò* autorice *nę m^lęļę nȳtȳ pętka nȳtȳ svętka*, da su *d^lęlaļę kaj sò jȳm j^uòčȳ išļę vùn*, *kaj da sò na nòrmȳ, pùnòm pàròm...* Jesu li ikad poželjele *zdčȳ ròkę?* Na takav prijedlog vjerojatno bi odgovorile: „*Dòg bò Dròva g^uòrȳ tękla*”, i nastavile *dòvatȳ sę ot sębę*. Isplatilo se. Plod svojega dugogodišnjeg rada krajem 2020. godine kao izdanje Knjigre autorice su zasigurno dočekale blagoslovom *Svętȳ Bòžjȳ kriš prekrižȳ*. Bacimo oko na nj!

Monografija obaseže 400 stranica, a podijeljena je u sljedećih 16 poglavlja: *Uvod* (str. 9–10), *Karta Hrvatske s označenim istraženim punktom međimurskoga dijalekta* (str. 11), *O Svetoj Mariji i njezinu govoru* (str. 13–37), *O frazeologiji* (str. 39–50), *O rječniku frazema i poslovice* (str. 51–55), *Rječnik frazema i poslovice* (str. 57–225), *O rječniku istoznačnih i blisko značnih frazema i poslovice* (str. 227), *Rječnik istoznačnih i blisko značnih frazema i poslovice* (str. 229–319), *O Svetomarsko-standardnojezičnome razlikovnom rječniku manje poznatih riječi potvrđenih u Rječniku frazema i poslovice* (str. 321–322), *Svetomarsko-standar-*

dnojezični razlikovni rječnik manje poznatih riječi potvrđenih u Rječniku frazema i poslovice (str. 325–351), *Standardnojezično-svetomarski razlikovni rječnik manje poznatih riječi potvrđenih u Rječniku frazema i poslovice* (str. 353–376), *Poslovice* (str. 377–381), *Kratice i posebni znakovi* (str. 385), *Literatura* (str. 387–391), *Sažetak* (str. 393), *Summary* (str. 394).

Prvu cjelinu monografije čine prva tri poglavlja. Opisavši i zemljovidom ilustriravši zemljopisni smještaj Svete Marije te izdvojivši važne pojedinosti o tome naselju, autorice su počele graditi kontekstni temelj monografije. Čvrstoću tih temelja postigle su iscrpnim dijalektološkim opisom govora. Ne zanemarujući prethodna dijalektološka istraživanja i opise svetomarskoga govora, radi preciznosti i detaljnosti opisa oslonile su se ponajprije na podatke dobivene od tri-desetak ispitanika tijekom terenskih istraživanja te na vlastiti idiolekt (autorica Anđela Frančić izvorna je govornica svetomarskoga govora). Ustaljenom metodologijom i terminologijom opisana je fonologija (akcentuacija, vokalizam i konsonantizam – s posebnim obzirom na inventar, primjere, realizaciju, podrijetlo i distribuciju), zatim morfologija promjenjivih vrsta riječi, a izdvojene su i tvorbene, sintaktičke i leksičke specifičnosti. U opisima je fokus na starijim značajkama, no u obzir su uzete i inovacije do kojih je došlo u novije vrijeme, čime je suvremeno stanje govora najpreciznije odraženo. Tvrdnje su u opisima obilno potkrijepljene primjerima, posebice onima koji se pojavljuju u frazeološkoj i paremiološkoj građi.

Naslov monografije – *Rječnik frazema i poslovice međimurskoga govora Svete Marije* – precizno nagovještuje prvenstveno leksikografski pristup – popisivanje građe. *Jasno je kaj bělji dēn* da bi se detaljnim opisivanjem građe za svaku razinu analize – od strukturne, preko semantičke, konceptualne, geolingvističke do etimološke – mogla napisati posebna monografija. Premda se, dakle, detaljne analize u ovoj monografiji ne očekuju, prikupljena frazemska građa sažeto je i ilustrativno obrađena u poglavlju naslovljenu *O frazeologiji*.

Iako frazeolozi frazeološku teoriju *znōdo kaj Očēnōša*, autorice definiciju frazema navode u samome uvodu smatrajući da *ję nę kaj pētī kotōč na kōlī*, odnosno pretpostavljajući da *bō d^uōbrō d^uōšla* izvornim govornicima svetomarskoga govora koji se budu služili knjigom. Pri analizi strukture prikupljene građe autorice u obzir uzimaju najrecentnije radove i podjele; tako razlikuju i primjerima potvrđuju frazeme polusloženice (npr. *en-cvaj, naj-naj, šundēr-bundēr*), frazeme

fonetske riječi ili minimalne frazeme (npr. *d^u dnę, i amęn, niłi trunko, za dęset*), frazeme sveze riječi (npr. *dęłitił šakom i kapom, mirnę dušę, (o)blęči sę kaj da ję vunı pøkavıca, zgobitił gløvø za kęm*) i frazeme rečenice (npr. *pęčenił g^uoløbi łętidø v zøbe k^uomø, nos ję dø plaføna k^uomø; pamęt v gløvø {, a nę v rit}; da mę ubijęš*). Pozornost valja obratiti na još nekoliko utvrđenih strukturnih tipova frazema – dvorečenične i višerečenične (ili tzv. dijaloške) frazeme (npr. ①*Kak sił kaj?* ②*Kak drugił ^uočęjo.*), upitne frazeme – prave, kojima je upitnost jedina stalna značajka (npr. *kaj gøri?*, *kaj ję k^uoga nesłø kam?*), i neprave, u kojima se upitnost katkad kombinira s potvrdnom izjavnošću i niječnom uskličnošću (npr. *kaj sikam rivaš (ftičęš) n^uosa? // naj sikam rivatił (ftikatił) n^uosa // sikam rivaš (ftičęš) n^uosa*).

U nastavku se ističu mogućnosti klasifikacije građe prema kriteriju podrijetla. Izdvojivši ilustrativno dio internacionalnih frazema i frazema karakterističnih za cijelo hrvatsko govorno područje, autorice fokus usmjeravaju na frazeme karakteristične za dio hrvatskoga govornog područja (npr. *držati se (stajati) kao mila Gera*). Popisu konkretnih ostvaraja u različitim punktovima dodaju zemljovide koji pregledno odražavaju teritorijalnu distribuciju pojedinoga frazema i njegovih inačica, a ujedno publiku potiču na provjeru stanja u vlastitome govoru. Primjenjujući istu metodologiju, iz ukupne građe izdvajaju frazeme karakteristične za dio narječja (npr. frazem *vudriłi koga kaj mø bø Markø imę* ‘istući koga’ potvrđen je samo u Međimurju) te popisuju frazeme lokalizme, potvrđene samo u jednome govoru ili nekoliko susjednih govora (npr. *ję(dę)n ød Murę, drugił ød Drøve* ‘nesložni, koji se svađaju (o braći i sestrama)’, *załęłętił sę kaj muha v tręnęc* ‘nepromišljeno postupiti’).

Poglavlje sadržava osvrt na još neke slojeve građe – jedinice s osobnoimenskom sastavnicom (kojima se nositelj imena zadirkuje), jedinice kojima je sastavnica spomendan ili blagdan kojega svetca (među kojima je dio motiviran vremenskim prilikama ili predviđanjima, a dio odražava najpogodnije vrijeme za obavljanje poljoprivrednih poslova), jedinice temeljene na rimi te jedinice temeljene na redupliciranju korijena.

Analizom su obuhvaćeni i međufrazemski odnosi – sinonimija, antonimija i polisemija. U tabličnome prikazu pritom je u obzir uzeta i strukturna podudarnost ili nepodudarnost.

Treća cjelina knjige sastoji se od kraćega poglavlja s uputama te samoga rječnika prikupljene građe.

U uputama je detaljno opisana i argumentirana struktura rječničkoga članka, posebno korisna onima koji *σι τήρεξο γλῶσσ* kako se rječnikom služiti. On se sastoji od četiriju sastavnica: nadnatuknice, natuknice, značenja i primjera u rečenicama.

Nadnatuknica je otisnuta velikim masnim slovima i izdvojena u zasebni redak, a određena je prema formalnome, morfološkom kriteriju (vrsti riječi), i to ovim redom: 1. imenice (i poimeničeni pridjevi) te višerječni izrazi (nazivi i imena), 2. pridjevi (i glagolski pridjevi), 3. prilozi (i glagolski prilozi), 4. brojevi, 5. zamjenice, 6. glagoli potpunoga značenja, 7. veznici. To znači da će, u slučaju da frazem ne sadržava nijednu imenicu, kao nadnatuknica biti uspostavljena pridjev-ska sastavnica itd. Sadržava li frazem više sastavnica koje pripadaju istoj vrsti, kao nadnatuknica uzima se prva među njima. Fakultativne sastavnice ne mogu biti nadnatuknice. Nadnatuknice su sustavno navedene u kanonskome obliku (N jd., m. r., infinitiv). Varijacijama nadnatuknica na fonetsko-fonološkoj razini pristupa se ekonomično – 1. kad se varijantni likovi nalaze jedan uz drugoga po abecedi, navode se jedan uz drugi te se odjeljuju kosom crtom; 2. kad se varijantni likovi ne nalaze jedan uz drugoga po abecedi, cjelovita se obrada donosi kod varijante nadnatuknice koja je češće potvrđena u govoru, a kod rjeđe potvrđene varijante nadnatuknice donosi se samo uputnica.

Natuknica je navedena u retku ispod nadnatuknice, a pisana je malim masnim slovima. Pojavljuje li se pod jednom nadnatuknicom više natuknica, te su natuknice poredane abecednim redom, pri čemu se zanemaruju zatvaranja, otvaranja i diftongiranja vokala te razmaci između riječi. Ako je terenskim istraživanjem potvrđeno više oblika, u natuknici se navodi onaj koji je jasniji i jednoznačniji, bez obzira na njegovu čestoću. Masnim ukošenim slovima otisnuta je oznaka rekcije ili kojega drugog načina uključivanja frazema u kontekst.

Značenje se navodi iza natuknice, od koje je odvojeno sivom točkom (*). Različita značenja obrojčena su (1., 2., 3.). Eventualna dodatna objašnjenja navode se u oblim zagradama (npr. (o osobi), (o okusu)). Uz neke se natuknice ne navodi konkretno značenje, nego se u kosim zagradama donosi informacija o komunikacijskome kontekstu u kojemu se upotrebljava (npr. /prijetnja/).

Konkretni ostvaraji frazema u kontekstu (diskursu) mogu se iščitati iz rečeničnih potvrda, pisanih ukošenim slovima, iza sive točke, kojom su odvojene od značenja. Ima li frazem više značenja, potvrdama je oprimjereno svako od njih kad je god to bilo moguće.

Nadnatuknica, natuknica i primjeri zabilježeni su dijalektološkom transkripcijom. Pritom je zapis nadnatuknice i natuknice radi lakše čitljivosti u manjoj mjeri prilagođen – fonemi *l, n, x* i *ž* zabilježeni su grafemima <*lj, nj, h, đ*>. Fonetske promjene na granicama riječi te zamjene završnih zvučnih opstruenata bezvučnima nisu zabilježene u nadnatuknicama i natuknicama, dok u rečeničnim primjerima jesu.

Kako vidimo iz navedenoga, sve je *sl^uoženŋ kaj pŋ žnŋri*. Istaknimo još nekoliko postupaka sustavno primijenjenih pri leksikografskoj obradi građe (posebice frazema):

- oblim zagradama upućuje se na zamjenjivost sastavnica
- u vitičastim zagradama navedeni su izostavljivi, neobvezni dijelovi frazema
- kosom crtom naznačena je mogućnost: a) upotrebe različitih vidova glagola, b) varijacije živo/neživo, c) varijacije jednina/množina, d) varijacije glagolskih vremena, e) različitih fonetskih varijacija sastavnica
- dvjema kosim crtama odvajaju se varijante istoga uopćenog frazema
- izričaji u dijaloškoj formi obilježeni su brojevima ① i ②, zadirkivanja znakom ↓, izreke vezane uz blagdane i spomendane svetaca znakom ☼, šaljive ustaljene izreke znakom ♣, a poslovice znakom ★.

Rječnik je najopširnije poglavlje knjige. Koliko građe sadržava? Da pitate Svetomaršćane, neki bi rekli *kŋlkŋ tŋ sŋcŋ žŋlŋ*, neki *mŋlŋ mŋlŋn*, a prema nekima *jŋga frazŋmŋ kaj za izvŋs*. Ali, ako želimo biti precizni, zapravo *nŋga čŋga nŋga* – od 3800 frazema (uključujući i zadirkivanja, izričaje, šaljive izreke i sl.) do 160 poslovice. Čitatelj je u njemu svu građu *d^uŋbŋl na tŋcŋj*.

ČRNA PEŠTA

- vikatŋ kaj je k^uŋga đŋ Črŋe Pešŋe čuŋ** • jako vikati, vikati iz svega glasa
 • *Ak mŋ nŋ pošlŋxnŋl, vikala šŋm kaj mŋ bilŋ čuŋ đŋ Črŋe Pešŋe.*

PET

za pet • 1. izvrsno • *Moški so na Veliko mješo popjevali za pet.* • 2. izvrstan
• ① *Kakvi so bili žganci?* ② *Za pet – niži premasni niži pršlōni.*

Prikupljena je građa, također u svojoj ukupnosti, u nastavku monografije (u njezinoj četvrtoj cjelini) promatrana iz drugačije perspektive – posvećujući pozornost značenjima, autorice kombiniraju leksikografski i semantički pristup te na 90 stranica donose rječnik istoznačnih i bliskoznačnih frazema i poslovice.

Kratko uvodno poglavlje objedinjuje opis strukture rječničkoga članka i detaljne upute za jednostavno služenje rječnikom.

Rječnik istoznačnih i bliskoznačnih frazema i poslovice čine abecedno poredani članci koji imaju posebnu strukturu. Svaki članak počinje nadnatuknicom (otisnutom velikim masnim slovima) – riječju hrvatskoga standardnog jezika koja poblizhe određuje značenje i prema kojoj se frazem ili poslovica razvrstava u gnijezdo slična značenja. Druga je sastavnica članka značenje (otisnuto običnim slovima), a treća frazem ili poslovica u natukničkome obliku na svetomarskome govoru (otisnut/otisnuta malim masnim slovima). Abecedno načelo poštuje se i na mikrorazini (nižim hijerarhijskim razinama svakoga članka) – u slučaju da među značenjima postoje nijanse, ona su poredana abecednim redom, a odvojena znakom •; u slučaju da isto značenje dijeli više frazema, oni su poredani abecednim redom, a odvojeni su znakom •.

BRZO bez odugovlačenja **pō krōtkōmō p^ostōpkō** • brzo, jedan za drugim
kak pō trakī • brzo obavljati posao **dⁱelatī kak đer kral** • brzo, začas
brže-b^oljē • **en-cvaj** • **na ho-ruk** • **tē čōs** • **za tiljī čas** • jako brzo, začas, u trenutku **dōk mⁱēgne z j^okōm štō** • **dōk rečēš / sī rekel britva** • **dōk rečēš / sī rekel keks** • **kak đer mⁱēgnōl** • munjevito, velikom brzinom **kak raketa**
• na brzinu **na tri-č^etri** • odmah; brzo; u prvome pokušaju **ōd šuba**

Važnost je uklapanja *Rječnika istoznačnih i bliskoznačnih frazema i poslovice* u monografiju višestruka, posebice za dublju analizu svetomarske frazeološke i paremiološke građe. Grupiranje građe prema značenju „kamen je temeljac” za eventualnu konceptualnu analizu građe. Moguće je jednostavno (statistički) utvrditi kojim je značenjima objedinjeno mnoštvo frazema i poslovice ili, pak, ustanoviti što se izrazito rijetko opisuje frazemima i poslovicama. Zahvaljujući preglednosti rječnika, korisnik može brzo i lako iščitavati i druge semantičke

odnose među jedinicama (npr. antonimiju). Fokusirajući se na pojedini rječnički članak, čitatelj može usporediti eventualne nijanse među značenjima ili iščitati u kojim se specifičnim kontekstima upotrebljava određena jedinica. Naposljetku, standardnojezično-dijalektna struktura članka dobro je došla svim profilima korisnika, posebice jer omogućuje usporedbu frazemskih fondova različitih govora (dakako, uz konzultiranje s dosad objavljenim hrvatskim dijalektnim frazeološkim rječnicima) ili jezika.

Peta cjelina monografije također se sastoji od triju poglavlja. Ne zaboravljajući ni u jednome trenutku potrebe širokoga profila korisnika, autorice su i u ovome dijelu monografije veliku pozornost posvetile uputama. Ponovno su ih oblikovale težeći jednostavnosti i sustavnosti, ne zanemarujući pritom relevantna leksikografska načela.

U prvome, svetomarsko-standardnojezičnome razlikovnom rječniku obrađene su manje poznate riječi i višerječni izrazi potvrđeni u *Rječniku frazema i poslovice*. Struktura je rječničkih članaka sustavna – sadržavaju natuknicu, gramatičku odrednicu i definiciju. Pojavljuju li se kao natuknice imenice i glagoli, upućuje se i na njihove oblike – genitiv, odnosno 1. l. jd. prezenta. Najčešće se navode samo završetci, koji počinju posljednjim glasom zajedničkim kanonskomu i nekanonskomu obliku, a rjeđe iza natuknice slijede puni oblici riječi. Kao natuknice katkad su uspostavljeni i manje prepoznatljivi nekanonski oblici riječi. U nekoliko slučajeva primijenjeno je i načelo ekonomičnosti – primjerice, ako riječi istoga značenja dolaze po abecednome redu jedna iza druge, navode se u istoj natuknici odvojene kosom crtom; ako riječi istoga značenja dolaze po abecednome redu jedna iza druge, a razlikuju se u nepočetnome fakultativnom glasu, taj se glas navodi u zagradi. Ako se riječi istoga značenja razlikuju u početnome fakultativnom glasu, fakultativni glas navodi se u zagradi, cjelovita obrada donosi se uz riječ s fakultativnim glasom, a uz riječ u kojoj je taj glas izostao donosi se uputnica. Istoizrazne riječi (a katkad i oblici) obrojčene su (ispred samih natuknica) iz praktičnih razloga – povezanosti s obrnutim, standardnojezično-svetomarskim rječnikom, kako bi se olakšalo služenje širemu profilu korisnika. Pritom to, dakako, ne znači da su uvijek interpretirane kao homonimi.

Neka su dobra leksikografska načela primijenjena sukladno tradiciji (npr. navođenje gramatičkih odrednica, obrojčavanje različitih značenja iste riječi itd.), a pohvalan je i posebna spomena vrijedan odabir načela koja zrcale leksikograf-

ski napredak u odnosu na praksu u mnogim dosad objavljenim rječnicima hrvatskoga jezika. Primjerice, uz višerječne izraze (npr. *bòžja plòftica* ‘bubamara’, *mrázova s'èstričica* ‘mrazovac, biljka’) ne navodi se gramatička odrednica roda jer nije riječ o imenici, u rječnik su uvrštena mnogobrojna imena koja se odnose na različite tipove referenata, uzimaju se u obzir semantički tvorbeni načini (onimizacija, transonimizacija, deonimizacija) te se sukladno tomu uspostavljaju zasebne natuknice (1. *Pr'èkmòstjè*, 2. *Pr'èkmòstjè*; *Bogor^uòdica* ‘Djevica Marija’, *bogor^uòdica* ‘dúga’) itd.

Standardnojezično-svetomarski rječnik nešto je jednostavniji. Uz značenje (riječ ili višerječni izraz) na hrvatskome standardnom jeziku donesena je dijalektna, svetomarska istovrijednica u kanonskome obliku, no gramatičke odrednice i oblici ne navode se s obzirom na to da se mogu pronaći u obrnutome rječniku.

U šesti dio knjige, ujedno i zasebno poglavlje, izdvojene su samo poslovice, poredane po abecednome redu prve sastavnice, što doprinosi preglednosti. Uz poslovicu zabilježenu dijalektološkom transkripcijom doneseno je značenje na hrvatskome standardnom jeziku.

Na samome kraju knjige nalazi se popis kratica i posebnih znakova, popis literature (s više od 130 jedinica) te sažetak na hrvatskome i engleskome jeziku.

Ovu knjigu najbolje bi bilo pročitati *^uòd kra d^uò kra*, detaljno, pažljivo, ne žureći (jer *bržèčè je smrdèčè*), da ne biste propustili sve ono što se ovim prikazom zbog njegova opsega moralo izostaviti (makar će neki vjerojatno reći da sam *napisal cèlè ljtànjè*).

Autorice Anđela Frančić i Mira Menac-Mihalić podsjetile su nas:

- koliko je u dijalektologiji (zbog promjena u govoru i sve manjega broja idealnih ispitanika) važno istraživanja provesti što prije, da ne bi *dišla bàba s kolòčì*
- koliko je važno konzultirati se s čim većim brojem ispitanika jer ipak *lùdi sè znòdo*
- koliko je hrvatski jezik, i na frazeološkoj razini, raznolik i bogat te
- da „*nèjè mòč dŕžatì f pamètì baš sè kaj bì štèl. Zòto je d^uòbrò n'èkaj sì ì zapisatì kaj sè nè zòbì.*”

Već na glòsø, autorice su još jednom pokazale da u frazeologiji *plòvajø kaj rìba vø vòdì* i da su ovaj rječnik izrađivale za *sv^uòjø dùšø*. Stoga im *kàpa d^uòlì!* Na samome kraju ovoga prikaza svetomarski frazeološki rječnik pohvalit ćemo istoznačnim svetomarskim frazemima *ød à dø žé – àjnc à, náj-náj, p^rva līga, za dèšøt*.

Joža Horvat